
ZNAČILNOSTI POLITIČNEGA GOVORA V TOTALITARNI IN DEMOKRATIČNI DRUŽBI (NA PRIMERU SLOVENSКИH PARLAMENTARNIH GOVOROV)

Članek v prvem delu povzema nekaj strokovnih mnenj o vlogah političnega (parlamentarnega) govora in jezikovnih značilnostih, ki te vloge pomagajo uresničevati. Drugi del pa prikazuje izsledke raziskave, ki je zajemala govore slovenskih parlamentarcev v štirih različnih obdobjih totalitarnega režima (1950, 1968, 1975, 1988) in enem demokratičnem (2001). Raziskava z analizo relevantnejših leksikalnih in slovničnih elementov skuša prikazati, kako se kaže vpliv političnega sistema in zgodovinskih okoliščin na jezikovno izrazje, s poudarkom na primerjavi skupnih značilnosti govorov totalitarnih obdobj z govori demokratičnega obdobja.

Uvod

Na podlagi pragmatičnega jezikoslovnoteoretičnega izhodišča skušam prikazati, kako se zgodovinske in politične značilnosti odsevajo skozi parlamentarni govor oziroma obratno, kako v posameznem času in okolju politiki uporabljajo jezikovna sredstva za doseganje svojih ciljev. Teoretska podlaga raziskavi je teorija sporazumevanja, ki ima po Kunst Gnamuševi nalogo, da opiše vlogo, ki jo ima retorična oblika sporazumevanja v družini, šoli in državnih institucijah, pravu, znanosti, politiki, religiji in izobraževanju, pri oblikovanju posameznikove in kolektivne zavesti ter nezavednega govorcev dane jezikovne in kulturne skupnosti (Gnamuš 1994: 7). Na vsakem področju naj bi različni govorci (bolj ali manj podzavestno) uporabljali različna funkcijska razmerja med zgradbo jezika in rabo izraznih sredstev med sporazumevanjem. V pričujočem članku, ki je nastal na podlagi moje diplomske naloge, želim predstaviti predvsem izsledke dveh avtoric, ki opisujeta značilne vloge političnih govorov in način rabe jezika za uresničevanje teh vlog.

1 Vloga političnega govora

Prva avtorica je že omenjena Olga Kunst Gnamuš, ki loči več funkcijskih govorov,¹ med njimi tudi političnega, ki se po nekaterih odsotnih in aktualiziranih potezah razlikuje od ostalih. Po njenem v političnem govoru prevladuje pozivna oziroma vplivnanjska vloga, ki je usmerjena k oblikovanju prepričanj in stališč množičnega naslovnika, pri čemer politiki radi izbirajo strategije, ki jih razbremenijo odgovornosti za resnično trditev ter krepijo verjetje in zaupanje. To dokazuje z dejstvom, da se v politiki meri javno mnenje, odzivi volilcev na afere, še preden se dokaže ali ovrže resničnost obtožb, ali pa se to vprašanje povsem zanemari (Gnamuš 1994: 57).

Druga avtorica, ki jo navajam, je Ruth Wodak, profesorica uporabnega jezikoslovja na Dunajski univerzi in sourednica časopisa *Journal of language and politics*. Tudi ona pravi, da politične skupine uporabljajo jezik na svoj lastni način in takega tudi potrebujejo. Z njim označujejo same sebe, skozi določene slogane in stereotipe se kaže njihova ideologija, skozi rabo jezika pa sestava njihove ideologije in njihova argumentacija. Politični govor² (kakor tudi ostale oblike rabe jezika, ki so namenjene prepričevanju, kot npr. oglaševanje) ima po njenem mnenju to kvaliteto, da določi vsebino praznim formulam, sloganom in stereotipom in pri tem izključi vsakršno razmišljanje. Take lastnosti potem postanejo utemeljene, pogosto ne da bi človek sploh vedel, za kaj resnično gre in kaj je njihov resnični pomen (Wodak 1989: 137–138).

Politični govorci po njenem mnenju želijo, da jih poslušalci spoštujejo in da sprejmejo njihovo avtoriteto, zato uporabljajo oblike govorov, ki jih publika doživlja kot pomembne. Vendar govor ne sme zveneti zgolj pomembno, ampak mora hkrati tudi nevtralizirati obrambne reakcije, ki bi jih poslušalci glede na morebitne grožnje ali negativno vsebino lahko imeli. Bolje torej, če ustvarja pozitiven vtis. Z uporabo zelo abstraktnih, nedefiniranih in nejasnih oblik so doseženi trije cilji: neprijetni podatki so manj očitni, neznanje govorca se lažje skriva in kasneje je lažje zanikati izgovorjene izjave. Končno, tudi manipulacija igra pomembno vlogo: z namensko uporabo parol (gesel) so poslušalci pod čustvenim vplivom in tako ima govorec možnost, da pridobi velik del poslušalstva. Intelktualna diskusija v politiki ni cenjena; kar je res pomembno, je odkrivanje simbolov in mitov, čustvenega učinka »dialektičnih« argumentov ali namer iz teoretičnih programov (Wodak 1989: 142–143).

1.1 Ideološki in demokratični govor

Olga Kunst Gnamuš v okviru političnega govora loči ideološki in demokratični govor. Ideološki govor označi kot govor, sestavljen iz značilnega slovarja in skladnje, ki

¹ Olga Kunst Gnamuš členi naravni govor na funkcijske govore znanosti, umetnosti, verovanja in politike. Ti govori hierarhizirajo temeljne vloge oz. sporočilne vrednosti ter uveljavljajo sporazumevalna načela, ki so za te govore obvezujoča (Gnamuš 1994: 57).

² Wodakova politični govor sicer poimenuje žargon (*political jargon*), vendar ga bom, glede na to, da ona kot njegove razločevalne lastnosti šteje tako namembnost kot značilnosti leksike, skladnje in besedilne strukturiranosti (Wodak 1989: 141–142), v besedilu imenoval kot funkcijski govor.

omogočata tvoriti izreke z zamegljeno referenco, a jasno utemeljevalno usmerjenostjo, torej vrednostne sodbe. Ideološki izrazi niso predmet racionalne razprave, po njih ne vprašujemo, ali so resnični ali neresnični, ali so dobri ali so slabi, ampak delujejo že sami po sebi, že zgolj s tem, da se pojavijo. Ideoloških sodb seveda ne more izrekati katerikoli član družbene skupnosti, temveč le osebe, ki zasedajo ustrezno mesto v hierarhiji družbenih položajev. Če so izrečeni z ustreznega mesta, so interpretacije obvezujoče za vse podrejene člane družbene skupnosti (Gnamuš 1994: 61–62).

Poudariti moramo, da ideološki govor (oziroma njegovi elementi) nikakor ni značilen samo za enostrankarski, totalitarni sistem in mnenjsko homogen prostor. Za razumevanje in delovanje ideološkega govora in hkrati oblikovanje totalitarnega diskurzivnega prostora je bistvenega pomena odsotnost mnenjske razlike.³ Mnenjska razlika je bila pri nas v obdobju totalitarizma onemogočena na dva načina, z enostrankarskim političnim sistemom in z zakonom o verbalnem deliktu.

Temeljna poteza demokratičnega političnega govora pa je torej svoboda izražanja in mnenjska razlika, kar preprečuje, da bi intencionalne in vrednostne interpretacije pridobile položaj resničnih trditev. Zaradi razlik v interesih, željah in namerah se politični govor notranje členi na nasprotujoče si interpretacije iste dejanskosti. Zato je za ta politični govor značilen verbalni boj, ki se izraža v konfliktnem in pogajalskem govoru (Gnamuš 1994: 62).

1.2 Govor tekmovanja – govor sodelovanja

Ob tem mnenju Gnamuševe bi rad predstavil še mnenje Silvie Moosmüller,⁴ ki bolj natančno določi vlogo parlamentarnega govora in v njegovem okviru govor tekmovanja in govor sodelovanja.

Seveda so govori v parlamentu tipično politični govori z vsemi značilnimi elementi: vplivajnsko vlogo, usmerjeno k oblikovanju stališč, razbremenjevanjem odgovornosti, nevtraliziranjem obrambnih reakcij in krepitevijo verjetnosti in zaupanja z ustvarjanjem pozitivnega vtisa. Seje parlamenta potekajo v obliki diskusije in imajo predvsem dve funkciji: o določeni temi se stranke lahko pogovorijo, hkrati pa določene izjave lahko dosežejo tudi širšo publiko (preko množice medijev) in tako vplivajo nanjo.

Silvia Moosmüller pravi, da se parlamentarni govori pogosto začnejo z ironično referenco na prejšnjega govornika iz nasprotne stranke, in sicer z namenom, da osmeši njega in njegovo izjavo in jo tako naredi za politično irelevantno, hkrati pa dviguje vrednost lastne izjave; očitno si politiki lahko prizadevajo za svoje interese le na račun svojih nasprotnikov. Po uspešni »likvidaciji« nasprotnika politik začne s svojo izjavo. Torej, v parlamentarnem govoru razlikuje dve vrsti interakcije:

³ Ruth Wodak v svoji razpravi pravi, da ideologija ustvarja in širi drugotno realnost, v katero nekdo mora verjeti (totalitarni sistemi) ali lahko verjame (demokratični sistemi) (Wodak 1989: 140).

⁴ Silvia Moosmüller je avtorica več člankov na temo političnega govora, povzemal pa sem po njenem članku *Phonological variation in parliamentary discussions* (Moosmüller 1989: 165–181).

- tematsko stopnjo, ki zadeva neko konkretno izjavo/poročilo in je bolj ali manj vnaprej pripravljena, in
- osebno stopnjo, ko politiki odgovarjajo na spontane napade njihovih nasprotnikov. Ker te reakcije ne morejo biti vnaprej pripravljene – v nasprotju s tematskimi, predstavitvenimi govori – so ponavadi zelo čustveno nabite. (Moosmüller 1989: 179.)

Iz tega izpelje, da način diskusije v parlamentu ni sodelovanje, temveč tekmovanje. Ob tem pa moramo vedeti, da ima Silvia Moosmüller izkušnjo le s političnimi govori v mnenjsko heterogeni, demokratični družbi, ne pa tudi z govori politikov v totalitarni družbi. V slednji je, kot se je pokazalo v naših primerih, dosledno navzoč način sodelovalnega govora (govorci nikoli ne znižujejo vrednosti izjav prejšnjega govorca, temveč ga zgolj dopolnjujejo ali nadgrajujejo). Ta razlika je seveda povezana z odsotnostjo mnenjske razlike in dejstvom, da so si v demokratičnem obdobju poslanci med seboj tekmeci (zaradi volitev morajo skrbeti za svojo javno podobo),⁵ v totalitarnem pa vedno delujejo skupaj proti zunanemu sovražniku (pod budnim nadzorom močnejših oblastniških struktur).

2 Predmet in način raziskave

Navedli smo splošne značilnosti in vloge političnega govora, v tem poglavju pa želim predstaviti izrazna sredstva kot povezovalce jezikovnega sestava in sporazumevanja, s katerimi sem v raziskavi skušal prikazati glavne razlike med parlamentarnimi govori totalitarnega in demokratičnega obdobja. Razdelil sem jih na dve obsežni področji, in sicer leksiko in slovnične značilnosti. Pri leksiki sem posebno pozornost posvetil mitičnim elementom, parolam in ostalim ekspresivnim izrazom, ki so po besedah več avtoric (prim. Gnamuš 1994: 61, Wodak 1989: 141 in Rindler Schjerve 1989: 63–67) najznačilnejši za politične govore, ker niso racionalno dokazljivi in delujejo predvsem čustveno, poleg tega – ali prav zato – pa so zelo vezani na posamezno zgodovinsko obdobje in njegovo ideologijo. Zato je raziskava teh elementov še posebej zanimiva tudi za nas. Pri slovničnih značilnostih pa sem pod drobnogled vzel izrazna sredstva za izražanje mnenja, nedoločno izražanje agensa in stališčno polifonijo. Ti elementi naj bi bili najbolj značilni za politični govor (izpostavljajo jih Gnamuš 1994: 6, 67–72, Wodak 1989: 142 in Beard 2000: 24–27), hkrati pa tudi najbolj eksplicitno dokazujejo eno njegovih temeljnih lastnosti (poleg vplivajske vloge): nenatančno poimenovanje dejavnikov in posledično izogibanje odgovornosti, nevtraliziranje obrambnih reakcij in šibitev ilokucijske sile izreka.

Raziskava je potekala na podlagi vzorcev dobesednih zapiskov sej sprejemanja proračuna. Vzorci so zajemali za vsako obdobje po več govorcev iz predstavitvenih govorov (ki so dosledno pripravljene vnaprej) in iz razprave (ki je bolj spontana, vendar v določenih delih, predvsem v obdobju SRS, tudi vsaj delno pripravljena vnaprej). Za današnje obdobje so bile v obravnavi tudi replike.

⁵ Da poslanci danes skrbijo za svojo propagando, nam potrjujejo sami: »Tu gre zgolj za ceneno politično propagando, ne pa za pravo reševanje problemov.« Takih stavkov v totalitarnem obdobju ne zasledimo.

Zaradi domneve, da na rabo jezika vplivajo predvsem zgodovinske in političnosistemske značilnosti posameznega obdobja,⁶ smo vzorce totalitarnega obdobja razdelili na štiri dele:

- leto 1950, z značilnostmi povojnega obdobja, graditve porušene države, uveljavljanja totalitarne komunistične oblasti in spora z Informbirojem;
- leto 1968 kot obdobje partijskega »liberalizma« in začetkov samoupravljanja;
- leto 1975 kot vrh samoupravljanja in začetek zapletenega delegatskega skupščinskega sistema;
- leto 1988 kot obdobje delne pluralizacije družbe, ekonomske krize in spora z zvezno oblastjo.

Kot primer obdobja demokratične, sodobno urejene države nastopa vzorec iz leta 2001.

2.1 Zunanje razlike

Za začetek raziskave naj omenim nekaj splošnih zunanjih značilnosti obravnavanih govorov. V letu 2001 se v času od začetka razprave do sprejetja proračuna izmenja veliko več govorcev kot prej v vseh obravnavanih obdobjih skupaj. Vzrok temu je večje število predlaganih amandmajev (dodatkov k osnutku) in seveda replike, ki jih v prejšnjih obdobjih ni bilo (dokaz za govor sodelovanja). Zanimiva je tudi razlika v glasovanju. V totalitarnem obdobju ni bilo glasov proti predlaganemu osnutku⁷ (razen leta 1988, ko je bilo glasov proti več kot za, kar kaže na konfliktno situacijo). V demokratičnem obdobju pa se redno pojavljajo vse tri oblike glasov (za, proti, vzdržani).

2.2 Značilnosti leksike

Zelo pomemben element političnih govorov je leksika. Z analizo njenih polnopenskih delov lahko ugotovimo vrednostni topos govorca in tistega časa, lahko ugotovimo zgodovinske in sistemske značilnosti posameznega obdobja, predvsem pa je pomembna in zanimiva analiza tako imenovanih ideoloških (miti, stereotipi, parole, gesla) in ostalih ekspresivnih (čustveno obarvanih) izrazov, ki sem jim v raziskavi posvetili največ pozornosti. Ti izrazi po Wodakovi povečujejo čustveno moč govorov in olajšajo oziroma pospešijo manipulacijo (Wodak 1989: 143).

⁶ Političnosistemske in zgodovinske značilnosti so gotovo precej močnejše od osebnih. To nam dokazujejo poslanci, ki nastopajo v več obdobjih in vsakič govorijo značilen jezik posameznega obdobja.

⁷ V letih 1950 in 1975 so vsi glasovi »za«, leta 1968 se občasno pojavlja tudi nekaj vzdržanih glasov.

2.2.1 Mit⁸

Ker govori politikov pogosto izključujejo racionalnost, se morajo umakniti v mit in iracionalno. Le tako lahko okrepijo resničnost svoje ideologije in si pridobijo kredibilnost. Poudarjena značilnost mitičnosti je močna naravnost k psevdoznanstvenim konceptom, v katerih se politiki sklicujejo na nespremenljive (večne) zakone narave in razvoja (Rindler Schjerve 1989: 66). V obravnavanih primerih sem take, eksplicitno izražene psevdo-znanstvene koncepte, našel le leta 1950:

Naše ljudstvo je v takem položaju, da za razliko od angleškega in tudi sovjetskega neposredno čuti in ve, kaj je njegov najgloblji interes in se brani krivičnih obtožb in sramotne blokade (gospodarske op.p) ter neenakopravnih odnosov. Zato tovariši, smo mi vsi Jugoslovani krvno zainteresirani, da zmaga resnica. Zato se mi nobene resnice, tudi resnice o vzrokih spora KPJ z VKP(b) ne bojimo, celo to smemo reči, da ni dežele na svetu, kjer bi bilo ljudstvo tako na življenje in smrt zainteresirano na spoznanju resnice.

Gospodar pa še nikdar ni hlapca spoštoval, ampak samo izkoriščal. Sužnjeposestnik ga niti ni imel za človeka, ampak za govoreče orodje, tako da smemo buržuaziji dati celo priznanje, če smatra delavca vsaj formalno za enakopravnega. Takšni so pač zakoni družbenega razvoja. V socializmu pa, kjer je človek napravil skok iz carstva nujnosti v carstvo svobode, kjer začne človek svojo pravo zgodovino, kjer odpravlja z izkoriščanjem tudi razredne razlike, kjer delavski razred s Partijo na čelu uvaja nov odnos do dela, kot zadevo ponosa in časti, tu zahteva zopet s svoje strani zakonitost socializma spoštovanje i znanosti i dela. Zato je tak vzajemni odnos sodelovanja med ljudsko oblastjo in znanostjo.

Glede na ostale primere lahko z gotovostjo trdim, da v tem času (leta 1950) precej pogosto kot mit nastopata revolucija in narodnoosvobodilna borba (NOB); predstavljata sistem vrednot, v katere se ne dvomi. V kasnejših obdobjih pojavljanja teh elementov nisem zasledil, kar ne pomeni nujno, da nimata več svoje vloge; bolj je verjetno, da zaradi stabilnejše ekonomske, predvsem pa politične situacije, njuna pogosta raba nima več takega pomena.

2.2.2 Parole

Sestava mitov je navadno zelo kompleksna, zato je za učinkovitejši ideološki govor potrebna pretvorba v enostavnejše oblike, ki so lahko dojemljive in zagotavljajo najširši možni dostop do sprejemnikov (ljudi). Ena od strategij, ki to zagotavljajo, so čustveni poudarki v govoru z ustvarjanjem stereotipov, uporabo parol⁹ in leksemov z nenatančnim pomenom, a jasno konotacijo¹⁰ (Rindler Schjerve 1989: 67).

⁸ Definicije mita niso enoznačne. Povzema sem po Barthesu (cit. iz Rindler Schjerve 1989: 66), ki pravi, da gre pri mitu, kot sistemu idej, predvsem za značilno rabo jezika, ki popači pravi pomen, in sicer ne s tem, da ta pomen uniči, ampak zgolj s tem, da ga odtuji. V mitu stvari dobijo jasnost, ki se je ne da razložiti, ampak samo opazovati.

⁹ Stereotipe avtorica označi kot produkt ponavljanja določene jezikovne strukture (povedi), ki vsebuje neko vrednostno sodbo in je čustveno poudarjena, parole (gesla) pa kot kratka, jedrnata programska in propagandna besedila (Rindler Schjerve 1989: 67).

¹⁰ Avtorica jih imenuje *catchwords*.

Tudi teh elementov je največ v vzorcu iz leta 1950. Najpogostejši leksem, ki ima absolutno pozitivno konotacijo, ni pa natančno definiran (nima točno določenega pomena) in je pogosto premeščen v prihodnost, je *socializem*.

Vse to kaže na napor naših delovnih kolektivov, da si kljub naklepom Kominforma z izpolnitvijo in prekoračenjem plana olajšajo pot v socializem in boljše življenje.

S pomočjo *socializma* se tega leta tvorijo tudi mnoge besedne zveze,¹¹ ki z načinom uporabe pogosto pridobijo pomen parol (gesel). Najpogosteje se uporablja *socialistična graditev*, ki kaže na povojno graditev porušene države in nove oblasti, uporabljajo pa se tudi *socialistična borba*, *socialistični napredek*, *socialistična demokracija*, *socialistična družba*, *socialistična zavest*, *socialistično šolstvo* ... Primeri:

Hočemo socialistično šolstvo!

Ob sprejemnaju proračuna se vsako leto pokaže v poročilih in debati vsa nezadržna sila socialistične graditve v naši državi.

Brez dvoma pomeni v letu 1949 enega največjih rezultatov borbe za graditev socializma v naši državi polet krepitev in razširjanja socialističnega sektorja v kmetijstvu.

Zelo pogost leksem s pozitivno konotacijo je tudi *delo*, ki je, kot socializem, pogosto rabljen v različnih besednih zvezah: *delovno ljudstvo*, *delovne množice*, *delovni heroizem* ... Primer:

Po zaslugi našega državnega vodstva, ki so ga z neverjetnim delovnim heroizmom podprli vsi naši delovni ljudje, se te nakane Sovjetske zveze niso uresničile ...

V nasprotju z letom 1950 so vsa obdobja samoupravljanja zelo skromna pri uporabi takih ideoloških in nasploh čustvenih izrazov. Nekoliko izstopa leto 1975, ko se zopet okrepi ideološka raba leksema *delo*, tako rabo pa pridobi tudi *samoupravljanje*.

Ugotoviti moramo, na katerih področjih ta /ekonomska, op. p./ gibanja niso bila konsistentna glede na načrtano politiko. Menimo, da je to predvsem v tem, da zaostajamo v procesu samoupravne preobrazbe gospodarstva in družbe ...

Poleg *samoupravljanja* pa se kot odraz sistemskih značilnosti v tem obdobju izjemno pogosto uporabljajo leksemi *združeno delo*, *interesna skupnost*, *delegacija*, *skupina*, *zbor*, *razprava*, *sporazum*, *dogovor*, *povezovanje*, *odnosi* ... Glede na pogostost in dosledno rabo teh izrazov ter način njihove rabe, bi za to obdobje skoraj lahko rekli, da gre za ideologijo političnega sistema kot sistema samega na sebi (sistem je skoraj mitičen).

Leto 2001 spada v t. i. mnenjsko heterogeni prostor. V njem, kot smo že omenili, lahko nastopajo izrazi, ki so po svoji naravi ideološki in taki, ki so posledica različnih mnenj in vrednot. Ti so predmet interpretativnih razhajanj. V raziskavi se bomo dotaknili le ideoloških izrazov. Lahko rečem, da je gotovo eden takih *Evropa*, ki pogosto

¹¹ Leksikalno izrazoslovje povzeman po *Slovenskem leksikalnem pomenoslovju* Ade Vidovič Muha. Tako ločim lekseme skupaj s stalnimi besednimi zvezami od nestalnih besednih zvez. Za besedne zveze, ki so se uporabljale le v določenem zgodovinskem obdobju (npr. socialistično šolstvo, socialistična demokracija) je včasih težko določiti, ali so (bile) stalne ali ne. Kot pomoč pri določitvi stalnih besednih zvez so mi služila gesla v *SSKJ* in *Enciklopediji Slovenije*.

izgubi svojo natančno ozemeljsko in politično definicijo in pridobi zgolj nek imaginaren, a navadno pozitiven pomen:

Sam ta predlog podpiram in upam, ko gremo v Evropo, da ne bomo prihajali v Evropo s tako prtljago, kot jo imamo sedaj, ker navsezadnje, tudi drugi ljudje vidijo zunaj, kaj se pri nas godi.

Podobno se pogosto rabita izraza *nacionalni* in *socialni*, s katerima se tudi tvorijo razne besedne zveze (*nacionalni interes, korist, prioritete in socialna država, družba*), verjetno pa tudi mnogi drugi, ki se pogosteje pojavljajo pri ostalih temah. Nasplošno lahko rečemo, da so govori danes veliko bolj izrazno mnogovrstni in pestri kot v totalitarnem obdobju, ko je leksika precej skrčena in omejena.

2.2.3 Utemeljevanje z ideološkim izrazjem

Ideološko izrazje je torej, poenostavljeno, tisto, ki ni predmet razprave oziroma vsaj ni predmet racionalne razprave. Deluje sam po sebi, s svojo pojavnostjo, zato je zelo uporabno za utemeljevanje, kar nam poleg naslednjega lepo kažejo že nekateri zgornji primeri:

Sprejeta je bila ocena, da je vzrok za nižjo raven kmetijske proizvodnje predvsem v neugodnih klimatskih razmerah, v nerešenih razmerah živinoreje, in da je posledica slabe samoupravne povezanosti.

2.2.4 Ostali ekspresivni izrazi

Poleg ideoloških izrazov so za politični govor značilni tudi drugi čustveno poudarjeni izrazi. Ti ne pripadajo neposredno izrazoslovju trenutne ideologije, vendar kljub temu pomagajo ustvarjati določeno politično ozračje (konfliktno, zanosno, težavno, sproščeno ...). Raziskava nam pokaže, da na vsebino in rabo teh izrazov bolj vplivajo širše družbene razmere kot sama ideologija.¹²

V govorih leta 1950 je takih izrazov ogromno. Sem lahko štejemo vse t. i. vojne izraze (*borba, bitka, fronta*), predvsem pa so pogosti izrazi, ki poudarjajo pomembnost in vznesenost:¹³

Seveda pomenijo napori na kulturni fronti del naše velike bitke za socializem.

Nam je dana možnost, da na podlagi plemenitih patriotskih čustev, upravičene užaljenosti našega nacionalnega ponosa mobiliziramo blizu 100 % naših državljanov, vsekakor pa več kot kjerkoli drugje na svetu ...

Obdobje samoupravljanja, kot smo že omenili, uporablja malo čustveno poudarjenih izrazov. V letih 1968 in 1975 jih skorajda ne moremo najti, medtem ko nekoliko

¹² Čeprav seveda nikoli ne moremo povsem in natančno ločiti družbenih razmer in ideologije, zato tudi čustveno poudarjenih izrazov ne moremo povsem jasno ločevati na ideološke in neideološke.

¹³ Vznesenost v tem obdobju potrjuje tudi ploskanje: poslanci ploskajo vsakemu govorniku, kar se kasneje ne dogaja (ali pa v arhivu ni več evidentirano).

izstopa leto 1988. Tukaj se delež teh izrazov, kot posledica nestabilnih družbenih razmer, nekoliko okrepi, vendar tokrat ne zaznamujejo zanosa, temveč težko in konfliktno situacijo.

Pogosteje pa se uporabljajo ekspresivni izrazi zopet v mnenjsko homogenem prostoru, in sicer po tematiki zelo raznoliki, ekspresivno pa učinkujejo tudi različni narečni in pogovorni izrazi, ki se prej ne pojavljajo.

Mi smo tako nesrečni, ker nas »zajebava« ta Ljubljana ... To se mi zdi enostavno za odrasle in zrele ljudi, »prmejkršen duš«, nepotrebno.

V vseh obdobjih pa lahko zasledimo ekspresivne izraze (predvsem superlative), ki poudarjajo pomembnost trenutka, odločitve, dokumenta ... (posredno seveda pomembnost politikov):

Ne vztrajati in vzdržati v tem kritičnem prelomnem obdobju bi bilo () zgodovinsko usodno.

Proračun, ki ste ga dobili v obravnavo, je najpomembnejši letni akt, ki ga sprejemamo v državi.

2.3 Slovnice značilnosti

Poleg značilnega ideološkega in čustvenega izrazja so, kot smo omenili, za politični govor značilne določene retorične značilnosti, predvsem tiste, ki šibijo ilokucijsko vrednost izreka, zmanjšujejo odgovornost govorca in nevtralizirajo obrambne reakcije ter krepijo zaupanje.

V raziskavi sem se omejil na tri značilnosti, ki najbolj jasno odražajo omenjene lastnosti političnega govora: izražanje mnenja, nedoločno izražanje agensa in stališčno polifonijo.¹⁴

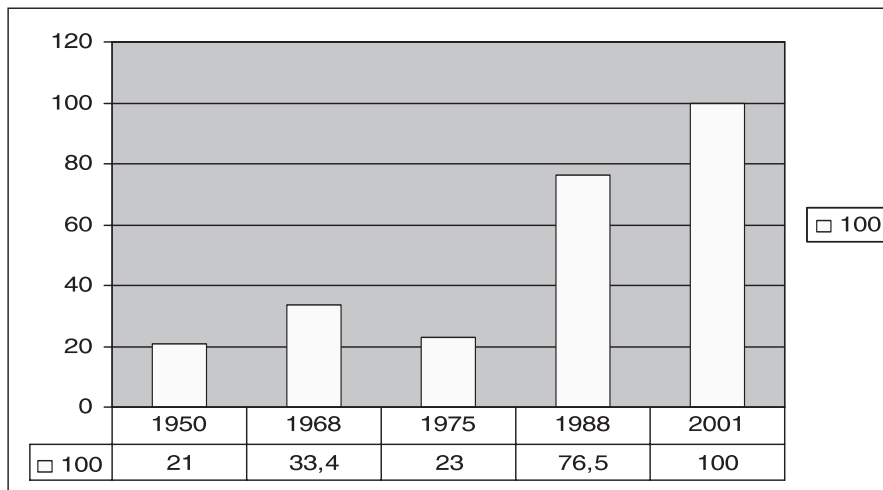
2.3.1 Izražanje mnenja

D. Schiffrin¹⁵ definira mnenje kot govorčevo notranje vrednostno razmerje do okoliščin, ki ni dostopno opazovanju. Je individualno, subjektivno stališče in ne objektivna trditve o dejstvih. Trditve, ki so izražene kot mnenja, so zato hkrati prikaz zunanjih okoliščin in notranjih stanj govorca. Mnenje krepi govorčevo zavezo iskrenostnemu pogoju in šibi njegovo zavezo resničnostni vrednosti izreka.

Izrazna sredstva, ki so bila predmet moje raziskave so: *menim, mislim, ocenjujem, smatram, ugotavljam, po mojem mnenju, zdi se mi, rekel bi (lahko)* in množinske oblike teh izrazov. Daleč najpogostejša uporaba teh sredstev je po pričakovanjih v mnenjsko heterogenem diskurzivnem prostoru, torej v vzorcu iz leta 2001. Sledi vzorec iz leta 1988, take izraze najdemo še leta 1968, medtem ko je njihova raba leta 1950 in 1975 zelo redka. Poleg tega se takrat večinoma uporabljata obliki *oceniti moramo* (obvezujočnostno) oziroma *je mogoče oceniti* (brezosebno).

¹⁴ Razlaga te izbire je utemeljena v opombah pri poglavju 2 Predmet in način raziskave.

¹⁵ Njeno definicijo citiram po Gnamuš 1994: 70.

Graf 1: Delež izraznih sredstev za izražanje mnenja po obdobjih, prikazan v odstotkih v primerjavi z letom 2001.¹⁶

Zanimivo je tudi razmerje med izražanjem mnenja v ednini in množini. Če izražamo mnenje v množini, pomeni, da neko stališče prenesemo iz sebe na poljubno množico. S tem seveda prenesemo (razširimo) tudi odgovornost za izraženo mnenje. V tej neosebni perspektivi skušajo politiki predstaviti tudi sebe zgolj kot prejemnike določenega besedila, določenih smernic oziroma idealov, ki jim morajo vsi slediti (Beard 2000: 32).

Presenetljivo je, da je razmerje med uporabo ednine in množine v korist prve najbolj ugodno leta 1968. Šele nato sledi vzorec iz leta 2001, kjer bi pričakovali najboljše rezultate, glede nato, da je šele po letu 1991 v Sloveniji prvič prisoten sistem osebne reprezentativnosti v parlamentu. Velika izjema pri tej lastnosti pa je leto 1975. Takrat se praktično sploh ne izraža mnenja v ednini.

2.3.2 Nedoločno izražanje agensa

Zelo pogosta politična strategija je, glede na to, da politični govor nima namena prikazovati dejanskosti, temveč vplivati na javno mnenje, nedoločno izražanje agensa. S to strategijo lahko poimenujemo stvari, ne da bi pri tem poimenovali posameznike, ki so (ali niso) povezani z njimi. Poimenovanju agensa se lahko izognemo iz več vzrokov: ni pomemben, ga sploh ne poznamo ali pa ga nočemo izpostaviti (Beard

¹⁶ Vzorec raziskave je zajemal do 15 strani zapiskov sež A4 formata, del predstavitvenega govora in del razprave, ter je vključeval vsaj pet različnih govorcev za vsako obdobje. Ta korpus seveda ni obsežen, vendar se mi zdi dokaj relevanten glede na to, da posamezni govorniki ne odstopajo mnogo od splošnega povprečja posameznega obdobja. Kljub temu je seveda treba razumeti grafični prikaz le kot približno sliko.

1999: 26). Izognemo pa se mu lahko na več načinov: z uporabo trpnika, z nominalizacijo ali z različnimi načini razširjenega oz. prenesenega osebka.

2.3.2.1 Raba trpnika

Trpni glagolski način se uporablja, ko hočemo postaviti v ospredje tistega/tisto, ki ga glagolsko dejanje zadeva, vršilca dejanja pa pustiti ob strani (Toporišič 1984: 297). Raba trpnika je zato v vseh obdobjih pričakovano zelo visoka, delež pa še nekoliko bolj izstopa v letih 1950, predvsem pa 1975.¹⁷ Nasplošno se najpogosteje uporabljajo izrazi *dogovorjeno je*, *ugotovljeno je*, *doseženo je*, *sprejeto je*, *storjeno je*, *rečeno je* ... Primer nam lepo prikazuje, kdaj je raba trpnika zelo dobrodošla:

S takimi uspehi pri izvajanju planov odkupov smo bistveno izboljšali preskrbo z mesom in krompirjem. Pri porazdelitvi obveznosti na posamezna gospodarstva, kakor pri samem izvajanju odkupov so se pa vršile precejšnje napake ...

2.3.2.2 Razširjeni subjekt

Poleg rabe trpnika se nedoločno izražanje agensa izraža z razširjanjem oziroma posplošitvijo osebka. To se lahko izrazi na več načinov:¹⁸

- uporaba 1. osebe množine namesto 1. osebe ednine (*mi mislimo*, *predlagamo*, *naredili smo* ...);
- prenos na organizacijo oziroma ustanovo – državo, vlado, parlament, stranko, odbor ... (*naša stranka predlaga*, *odbor je sklenil*, *vlada bo rešila problem*, *Slovenija hoče to doseči čimprej* ...);
- prenos na izdelek oziroma rezultat nekega dela¹⁹ (*osnutek resolucije ocenjuje*, *proračun/plan bo dosegel*, *dodatni notranji ukrepi bodo uredili* ...);
- prenos na abstraktno osebo (*človek bi dejal*, *cinik bi rekel*, *dober pogajalec bi dosegel*, *kdorkoli bi to videl* ...);
- prenos na abstraktno stanje ali dejavnik (*visoka politična zavest je dosegla*, *restriktivna politika bo prispevala*, *izkušnja vsakdanjega življenja nam kaže* ...).

Prenos na abstrakten dejavnik se v naših primerih pogosto uporablja pri imenovanju nasprotnikov, predvsem v totalitarnem obdobju:

... katerim je bilo manj do volje ministra, kakor do volje nekih drugih temnih sil. Te temne sile so se končno razkrinkale v NOB, bankrotirale in propadle.

¹⁷ Razmerje med deležem trpnih in tvornih glagolskih oblik je leta 1975 skoraj izenačeno.

¹⁸ Načine razširjenega oziroma prenesenega pomena sem povzegal pri Toporišiču (1984: 475–478) in Beardu (2000: 34–36).

¹⁹ Prenos na organizacijo ali ustanovo in prenos na izdelek oziroma rezultat nekega dela bi lahko poimenovali tudi metonimija. Ta lahko deluje na stopnji besede ali fraze in izkorišča primerjavo ene ideje z drugo, zgolj delno podobno (Beard 2000: 36).

Nasplošno je največ rabe izraznih sredstev posplošenega/prenesenega subjekta v delegatskem sistemu, torej v letih 1975 in 1988, kjer so poslanci že zaradi sistema najbolj vezani na razne zbore, odbore, delegacije in poročila, dogovore, resolucije, skupne ocene ipd.

2.3.2.3 Nominalizacija

Tudi nominalizacija je pogosto jezikovno sredstvo, s katerim se govorec izogiba natančnemu poimenovanju, predvsem seveda akterjev dogajnja. Do nominalizacije prihaja v vseh obdobjih precej pogosto in ni vezana na razlike med ideološkim in demokratičnim govorom. Zopet, kakor v veliki meri povsod pri nedoločnem izražanju agensa, pa izstopa delegatsko obdobje, predvsem leto 1975. Primer:

V zvezi z uresničevanjem nalog, ki izhajajo iz resolucije, pa sta odbora predvsem opozorila na ugotovitve, da vse dosedanje izkušnje kažejo, da je za uresničevanje zastavljenih ciljev in nalog nujna stalna navzočnost zavestne in odločilne družbenopolitične dejavnosti, ki pomeni uveljavljanje zavestnega zavzemanja delovnih ljudi za uresničevanje postavljenih razvojnih ciljev in nalog in s tem v zvezi nujno podporo vsem neposrednim izvajalcem konkretno opredeljenih nalog.

2.3.3 Stališčna polifonija

Z argumentacijo v jeziku se v raziskavi natančneje nisem ukvarjal.²⁰ Zgoraj sem predstavili le utemeljevanje s pomočjo ideološkega izrazja, sedaj pa bom predstavil še argumentativno usmerjanje izrekov s pomočjo polifoničnega izražanja stališč.

Predstavniki različnih političnih strank do istih dejanskih stanj ali dejstev zavzemajo nasprotujoča si stališča. Nasprotujoči si politiki seveda istih dejstev ne morejo uporabiti kot argument za nasprotujoče si sklepe. Razumljivo je, da si pomagajo z argumentacijo v jeziku, tako da z argumentativnimi zaznamovalci opis dejanskosti argumentativno usmerijo v prid zaželenega sklepa. Olga Kunst Gnamuš pravi, da je stališčna polifonija hkrati pomembno sredstvo šibitve ilokucijske sile pri nasprotovanju (Gnamuš 1993: 300).

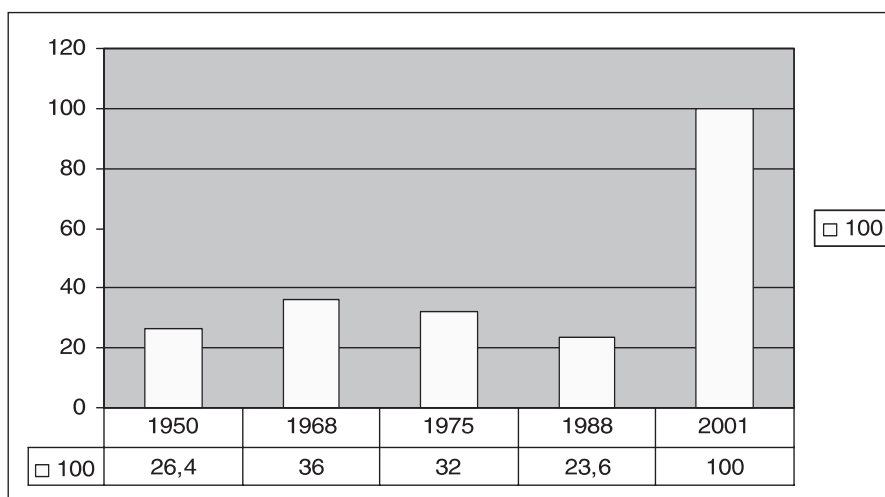
Ocenjujem, da bi bilo bistveno zmanjšanje, zniževanje javnofinančne porabe, lahko po eni strani sicer koristna razbremenitev gospodarstva, vendar po drugi strani bi verjetno povzročila težave pri financiranju različnih dejavnosti, najbrž tudi rušenje socialnega ravnotežja in posledično najbrž tudi vpliv na gospodarsko rast.

Predmet naše raziskave so bili argumentativni zaznamovalci (členki in prislovi), ki se najpogosteje pojavljajo v vseh obdobjih: *verjetno/najbrž*, *vendar/vendarle*, *seve-*

²⁰ Argumentacija v jeziku je argumentacija, ki ni dosežena z navajanjem dejstev, temveč z jezikovnimi sredstvi. Z njo se je natančneje ukvarjal predvsem Ducrot, na katerega se v svojem delu nanaša tudi Gnamuševa (Gnamuš 1993: 298–300), ki jo tukaj povzemam. Zgolj za informacijo: pri nas sta se z argumentacijo v jeziku v političnih govorih ukvarjala Igor Ž. Žagar (predvsem *Jezikanja*, 1992) in Mojca Schlamberger Brezar (*Zgradba pogajalske komunikacije*, 1996 in *Posrednost in argumentacija v govoru*, 1997).

da/kajpak, zlasti/predvsem, morda/mogoče, sicer/resda, preveč/dosti. (Leksemi, ločeni s poševnico (/), so vzeti kot pomenske dvojice, saj se v različnih obdobjih pojavljajo različni izrazi za isto rabo.)

Glede na teoretsko razlago stališčne polifonije je pričakovano daleč najpogostejša raba teh izraznih sredstev v vzorcu iz leta 2001, čeprav se v določeni meri pojavljajo v vseh obdobjih. Pogosto rabo teh sredstev v današnjem parlamentarnem govoru bi lahko pripisali tudi dejstvu, da se danes zelo pogosto uporabljajo spontano tvorjena besedila (brez pisne predloge). Vendar analiza pokaže, da gostota rabe v predstavitvenih govorih, ki so bolj ali manj vsi brani, ne zaostaja veliko za razpravo in replikami; gre torej predvsem za argumentativno usmerjanje izrekov in šibitev ilokucijske sile.

Graf 2: Raba izraznih sredstev stališčne polifonije po obdobjih v odstotkih v primerjavi z letom 2001.²¹

Zaključek

Raziskava je pokazala, da različne politične razmere, predvsem različna sestava in vloga parlamenta ter njegovega poslovnika in različna narava volitev, ustvarijo dva glavna, med seboj povezana dejavnika, ki razločujeta politične govore v totalitarni in demokratični družbi: odsotnost oziroma prisotnost mnenjske razlike in medsebojno sodelovanje oziroma tekmovanje govorcev.

Za demokratično obdobje je značilna velika raznovrstnost govorov, tako po tematiki kot izrazju (lahko je ideološko ali interpretativno svobodno) in retoričnih elementih. Poudarjen je osebni element (izražanje osebnega mnenja, raba osebnih lastnih imen), predvsem pa so značilna izrazna sredstva za šibitev ilokucijske sile izreka (izražanje

²¹ Vzorec raziskave je zajemal 15 strani A4 formata sejnih zapiskov za vsako obdobje. Zajetih je bilo vsaj pet različnih govorcev v vsakem obdobju, tako iz predstavitvenega govora kot razprave.

mnenja, stališčna polifonija). Glede na to, da gre za govor tekmovanja, so značilna tudi obtoževanja, namigovanja, blatenja, smešenja ..., ki pa v članku niso posebej predstavljena.

Govori vsakega posameznega obdobja v totalitarni družbi so si med seboj zelo podobni (leksika, retorika), od retoričnih elementov pa pri vseh najbolj izstopa nedoločno izražanje agensa – osebnega elementa skorajda ni. Seveda pa se govori različnih obdobjih v totalitarnem času precej razlikujejo, odvisno od zgodovinskih in politično-sistemskih značilnosti. Tako imamo leta 1950 zelo vznesene, čustveno in ideološko poudarjene govore, skorajda brez šibitve ilokucijske vrednosti izrekov, leta 1968 umirjeno razpravo s poudarjenim osebnim elementom, leta 1975 zelo malo čustvenih izrazov, povečan delež trpnika in nominalizacije (neosebni govori) in leta 1988 poudarjeno konfliktni govor.

Viri

Dobesedni zapiski sej Državnega zbora: 5. izredna seja (6. marec 2001). <<http://www.dz-rs.si/index.php?id=97&cs=1&st=m&vt=2&fts=5.+izredna+seja&mandate=3&o=40&showdoc=1&unid=SA3C2B7B6D4E56EE8C8C1256A0A002EAA29>>.

Dobesedni zapiski sej Državnega zbora: 11. izredna seja (29. november 2001). <<http://www.dz-rs.si/index.php?id=97&cs=1&st=m&vt=2&fts=5.+izredna+seja&mandate=3&o=30&showdoc=1&unid=SA300A05CA829BF3673C1256B180043D9B1>>.

Sejni zapiski Skupščine SRS: 24. seja Zbora združenega dela (11. december 1975). 138–201.

Sejni zapiski Skupščine SRS: 30. seja Zbora združenega dela (20. in 21. julij 1988). 10–19, 110–124.

Sejni zapiski Skupščine SRS: 68. seja Republiškega zbora (19. december 1968). 153–172.

Sejni zapiski Skupščine SRS: Skupno zasedanje Zbora združenega dela, Zbora občin in Družbenopolitičnega zbora (20. julij 1988). 1–12.

Sejni zapiski Skupščine SRS: Skupno zasedanje Zbora združenega dela, Zbora občin in Družbenopolitičnega zbora (29. december 1975). 416–448.

Stenografski zapiski Ljudske skupščine LRS: 3. izredno zasedanje (16. in 17. januar 1950). 8–17, 3–53, 84–99.

Literatura

Beard, Adrian, 2000: *Language of politics*. London, New York: Routledge.

Enciklopedija Slovenije II, VI, X, XI, XII, 1987, 1992, 1996, 1997, 1998. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kernc, Boštjan, 2004: *Značilnosti političnega jezika v totalitarni in demokratični družbi na primeru slovenskih parlamentarnih govorov*, diplomska naloga. Mentorja Marko Stabej in Božo Repe. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko in Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Kunst Gnamuš, Olga, 1993: Politični govor med fikcijo in realnostjo. *Jezik tako in drugače*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 294–302.

Kunst Gnamuš, Olga, 1994: *Teorija sporazumevanja*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Center za diskurzivne študije.

Moosmüller, Silvia, 1989: Phonological variation in parliamentary discussions. Wodak, Ruth (ur.): *Power, language and ideology*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing company. 165–181.

Rindler Schjerve, Rosita, 1989: The political speech of Futurism and its relationship to Italian Fascism. Wodak, Ruth (ur.): *Power, language and ideology*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing company. 57–81.

Slovar slovenskega knjižnega jezika I–IV, 1979, 1975, 1979, 1985. Ljubljana: SAZU.

Toporišič, Jože, 1984: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Založba obzorja Maribor.

Vidovič Muha, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Wodak, Ruth, 1968: The power of political jargon – a »Club-2« discussion. Wodak, Ruth (ur.): *Power, language and ideology*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing company. 137–165.